

УДК 78:008](477)«19»(092)

МАРТИНЮК Анатолій – доктор педагогічних наук, професор кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання, Державний вищий навчальний заклад «Університет Григорія Сковороди в Переяславі», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська область, 08401, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2553-8598>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/45.7>

Бібліографічний опис статті: Мартинюк, А. (2021). Визначні персоналії української музичної культури ХХ століття в науковому осмисленні академіка Івана Гамкала. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. № 13(45), 52–57, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/45.7>

ВИЗНАЧНІ ПЕРСОНАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ В НАУКОВОМУ ОСМИСЛЕННІ АКАДЕМІКА ІВАНА ГАМКАЛА

Анотація. У статті проаналізовано творчу і мистецьку діяльність визначних вітчизняних персоналій української музичної культури в науковому осмисленні академіка Івана Гамкала. Висвітлено роль теоретичних знань і практичних умінь у професійному становленні майбутнього митця. Визначено, що на основі аналізу наукових праць видатного диригента, педагога, науковця, громадського діяча надається можливість опанування знань, навичок і вмінь диригентського мистецтва. Акцентується, що науковий доробок Івана Гамкала окреслює коло питань, пов'язаних із проблемами диригентського виконавства, формує професійні навички майбутніх диригентів, сприяє інтелектуальному розвитку, виховує любов до своєї професії. У своїх наукових працях І. Гамкало застосовує історико-порівняльний метод, що використовувався в багатьох науках і був покладений в основу принципу історизму в сучасному музикознавстві та суміжних галузях науки. Таким чином, висвітлена творча діяльність визначних музичних діячів у наукових працях вплинула на формування світогляду творчої особистості в умовах освітнього простору.

У статті узагальнено, що творча і мистецька діяльність відомих вітчизняних персоналій української музичної культури в науковому осмисленні академіка Івана Гамкала відіграє важливу роль у становленні національної музичної культури. Факти наукової діяльності Івана Гамкала дають можливість говорити про вплив його особистості на стан музичної освіти в Україні, що здійснюється як важлива складова частина культурно-історичного процесу. Отже, наукове вивчення праць І. Гамкала створює глибинне перетворення традиційного світогляду, що первинно проявляється як універсалізація інструментарію культуротворчої діяльності, виробленого на її художньо-естетичних теренах.

Ключові слова: диригент, визначні персоналії, українська музична культура, наукові праці, академік Іван Гамкало.

MARTYNIUK Anatolii – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Artistic Disciplines and Teaching Methods, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Sukhomlynskoho Str., 30, Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2553-8598>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/45.7>

To cite this article: Martyniuk, A. (2021). Vyznachni personaliyi ukrayinskoyi muzychnoyi kultury XX stolittya v naukovomu osmyslenni akademika Ivana Hamkala. [Significant personalities of Ukrainian musical culture of the scientific understanding of academician Ivan Hamkala]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, № 13(45), 52–57, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/45.7>

SIGNIFICANT PERSONALITIES OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE OF THE 20TH CENTURY IN THE SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF ACADEMICIAN IVAN HAMKALO

Summary. *The article analyzes the creative and artistic activity of prominent domestic personalities of Ukrainian musical culture in the scientific understanding of Academician Ivan Hamkalo. The role of theoretical knowledge and practical skills in the professional development of the future artist is highlighted. It is determined that on the basis of the analysis of scientific works of the outstanding conductor, pedagogue, scientist, public figure the opportunity and importance of mastering the knowledge, skills and abilities of conducting art is given. It is emphasized that the scientific achievements of Ivan Hamkalo outline a range of issues related to the problems of conducting, form the professional skills of future conductors, promote intellectual development, cultivate in him a love for his profession. In his scientific works I. Hamkalo uses the historical-comparative method, which was used in many sciences and was the basis of the principle of historicism in modern musicology and related fields of science. Thus, the highlighted creative activity of prominent musicians in scientific works has influenced the formation of the worldview of the creative personality in the educational space.*

Summarizing the above, we can say that the creative and artistic activity of famous domestic personalities of Ukrainian musical culture in the scientific understanding of Academician Ivan Hamkalo, plays an important role in the formation of national musical culture. Thus, the facts of Ivan Hamkalo's scientific activity give an opportunity to talk about the influence of his personality on the state of music education in Ukraine, which is carried out as an important component of the cultural and historical process. The scientific study of I. Hamkalo's works creates a profound transformation of the traditional worldview, which is primarily manifested as the universalization of the tools of cultural activity, developed in its artistic and aesthetic fields.

Key words: *conductor, significant personalities, Ukrainian musical culture, scientific works, academician Ivan Hamkalo.*

Вступ

Музикознавча думка ХХІ століття вступила в епоху творчості. Саме вона стає ознакою нового часу, а креативна особистість – ключовою фігурою соціально-історичного процесу. Музичне мистецтво виступає однією з найдосконаліших форм опанування світу в усій повноті його творчої універсальності, формування художньо-естетичної компетентності, найбільш тонким інструментом гуманної соціалізації та дієвим засобом творчого розвитку найважливіших людських якостей особистості. Сучасні умови вищої педагогічної освіти в Україні передбачають упровадження нових освітніх стандартів. Функціонування системи пропедевтичних знань про людину та культурно-історичні особливості того чи іншого регіону покликане сприяти становленню цілісних світоглядних уявлень юних громадян нашої країни про людину й суспільство.

Вагомим надбанням української музикознавчої думки другої половини ХХ – початку ХХІ століття стали наукові праці оперно-симфонічного диригента, педагога, музикознавця, музично-громадського діяча, заслуженого артиста України, академіка Івана Гамкала (Bezgin, 2009). Як зазначив заслужений діяч мистецтв України

В. Туркевич, Іван Гамкало є безпосереднім активним співучасником українського мистецького життя, і не тільки як музичний діяч, «а і як людина, котра своїм високим інтелектуальним потенціалом сприяє розбудові і формуванню сучасного контексту духовного життя України» (Turkevich, 2012). У даному дослідженні ми намагаємось розкрити деякі наукові праці академіка Івана Гамкала.

Аналіз останніх досліджень

Насамперед варто зазначити, що дослідженню творчої і мистецької діяльності відомих вітчизняних персоналій української музичної культури завжди приділялась належна увага. Аспекти музично-виконавської діяльності аналізуються в дослідженнях О. Бенч-Шокало, А. Гуменюк, В. Дженкова, Л. Пархоменко, В. Перепелюк, С. Козак, М. Кречко та ін. Творчо-виконавську діяльність академіка Івана Гамкала досліджували науковці І. Безгін, М. Гордійчук, О. Гринів, Л. Жиліна, В. Кирейко, М. Кладковий, В. Кожухар, А. Кушніренко, М. Прудченко, В. Семененко, Н. Стадник, В. Туркевич та інші.

Мета статті

Мета статті – проаналізувати мистецьку діяльність видатних персоналій української

музичної культури в наукових працях академіка Івана Гамкала.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Розкрити витоки і джерела формування художнього і наукового світогляду Івана Гамкала;

2. Виявити контекстуальні зв'язки диригента з традиціями Львівської диригентської школи;

3. Окреслити вплив творчої діяльності визначних музичних діячів на формування світогляду творчої особистості в умовах освітнього простору, що висвітлено в наукових працях Івана Гамкала.

Виклад основного матеріалу

Активізація людського фактору, створення необхідних умов для більш повного розкриття творчого потенціалу кожної людини є однією з визначальних ознак сучасної освітньої системи. Наукові праці українського вченого, диригента, педагога, музикознавця, музично-громадського діяча, заслуженого артиста України, академіка І. Гамкала передбачають формування світогляду творчої особистості в умовах освітнього простору.

Наукові студії були започатковані вітчизняним диригентом ще в роки навчання у Львівській державній консерваторії імені М. Лисенка. Про його диригентську майстерність Джонсон Брігс висловлював думку: «диригент Іван Гамкало зворушив своєю величезною силою разом із майстерністю та грацією» (Briggs, 1992).

Доленосне значення в житті Івана Гамкала мала зустріч і багатолітня творча співпраця з видатним діячем національної музичної культури композитором, ученим, диригентом і педагогом Станіславом Пилиповичем Людкевичем (1879–1979 рр.). Життєпис і музична творчість композитора стали предметом перших наукових розвідок Івана Гамкала.

Уже в цей час відбувається поширення тематичного поля наукових досліджень, і молодий вчений охоплює також наукову, педагогічну, диригентську й музично-громадську діяльність С. Людкевича. Матеріали наукового пошуку увійшли до реферату, який становив майже один друкований аркуш тексту. 21–22 березня 1960 року у Львові відбулося офіційне відзначення 80-літнього ювілею Станіслава Людкевича. На другий день цього торжества було проведено спільну наукову конференцію Львівської та Київської консерваторій. Від Львова виступали відомі

вчені З. Штундер і О. Цалай-Якименко, а також студент Іван Гамкало (Hamkalo Ivan-Yaroslav Dmytrovych : biobibliohrafiya, 2014). Успішний виступ митця на конференції окрилив молодого диригента і він більш активно долучився до роботи студентського наукового товариства.

У 1961 році в Київській консерваторії відбулася наукова конференція з нагоди 100-річчя смерті Т.Г. Шевченка. Львівську консерваторію на ній представляв Іван Гамкало. Науковим керівником його теми «Вплив Т.Г. Шевченка на музичну культуру Галичини» був призначений С. Людкевич. Доповідь Івана Гамкала передбачала вивчення та осмислення широкого кола рідкісних джерел, зокрема з рукописного фонду галицьких композиторів у бібліотеці консерваторії. Композитор В. Барвінський особисто надав автору для ознайомлення клавір своєї кантати «Заповіт». Ґрунтовно вивчалися також наукові статті С. Людкевича, присвячені музикальності поезії Т. Шевченка. Надзвичайно цінними для автора були наукові консультації С. Людкевича. «Тут ішлося не тільки про конкретних композиторів, але і про музично-стилістичний аналіз окремих творів і поступовий перехід галицьких композиторів під впливом поезії Т.Г. Шевченка від дещо салонно-сентиментальної мелодики до засвоєння національних інтонацій» (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 15).

Одним із пріоритетів наукових студій Івана Гамкала завжди була музична Лисенкіана. Вперше він звернувся до цієї проблематики у 1962 році, коли в Україні широко відзначали 120-річчя від дня народження та 50-річчя від дня смерті композитора. У Львівській консерваторії імені М. Лисенка з цієї нагоди відбулася наукова конференція, яка тривала з 9 по 14 квітня. Реферат «М. Лисенко і його значення для сучасності» був підготовлений І.Д. Гамкалом під науковим керівництвом С. Людкевича. У цьому ж році 14–23 грудня диригент виступив на науковій конференції, присвяченій М. Лисенку, яка відбулася в Київській консерваторії. Науковим керівником його праці «Лисенко і наша сучасність» також був С. Людкевич. Доповідь Івана Гамкала отримала схвальну оцінку музичної спільноти, зокрема сина композитора О. Лисенка.

Цінним джерелом для вивчення історії української музики ХХ століття є дослідження Івана Гамкала «Мої спогади про Станіслава Людкевича» [3]. Автор праці висловлює думку

про те, що в кожній національній культурі є генії, які мають вирішальний вплив на формування гуманітарного світогляду, морально-етичних принципів та активної життєвої позиції молодого покоління. Такими особистостями для нього на ґрунті літературному й ідеологічному були Т. Шевченко та І. Франко, а в музиці – М. Лисенко й С. Людкевич. Непересічна постать С. Людкевича залишила глибокий відбиток у душі диригента, зважаючи на його багатолітню співпрацю з класиком української музики ХХ століття. Незабутнім для Івана Гамкала став той день, коли він слухав у 1956 році в трансляції по радіо виступ композитора у Львівському оперному театрі з нагоди відзначення столітнього ювілею від дня народження І. Франка. Надзвичайно вразила його висловлена в доповіді думка про необхідність більш глибокого вивчення літературних і наукових праць І. Франка, осягнення його світогляду, відношення поета до політичних партій, передусім ідеології соціалізму.

Хорова музика С. Людкевича ввійшла в життя Івана Гамкала, коли він навчався у Львівському музично-педагогічному училищі імені Ф. Колесси. Майже всі твори композитора він вивчав на фортепіано. Захоплювався гармонією та модуляціями хору «Сонце заходить», імітаційною технікою й вишуканою фактурою «Дністрянки», драматизмом пісні «Чорна рілля», хоровою симфонізацією «Бодай ся когут знудив». Але найбільше полюблив «Гагілку» з її ритмікою, поліфонічністю та колоритною гармонією (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p.148).

У класі диригування у викладача І. Небожинського Іван Гамкало вивчав «Молитву» (другу частину кантати-симфонії «Кавказ») С. Людкевича. Диригент так згадує про цей час: «Я програвав кожен такт хорової партитури, клавіру і був зачарований всім: мелодикою, гармонією та сміливими модуляціями, яскравістю й експресією музичного виразу, чого до того часу не чув в українській музиці» (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 10–11).

Наукова праця Івана Гамкала містить низку думок стосовно розвитку національної диригентсько-хорової школи на західних теренах нашої країни. Помітною подією музичного життя Львова наприкінці 1956 року стало заснування визначним диригентом Євгеном Вахняком аматорського чоловічого хору «Гомін» при консерваторії. Ця ідея диригента щодо відродження традицій чоловічого хорового співу в місті й регіоні отримала всебічну

підтримку музичної спільноти. Як диригенти хору з Є. Вахняком плідно працювали М. Антків та І. Небожинський. На репетиціях і концертах зазвучали давно неспівані для такого складу твори композиторів-класиків. Нові композиції для хору створили композитори-сучасники Микола Колесса, Є. Козак, А. Кос-Анатольський. Виконавська інтерпретація цієї музики нерідко народжувалася в присутності композиторів. Найчастіше відвідував репетиції С. Людкевич. З великим натхненням хор виконував такі його твори, як «Чорна рілля», «Пою коні при Дунаю» та ін.

У споминах Івана Гамкала відчувається велика повага і любов до С. Людкевича. До дрібниць відтворюється атмосфера, яка панувала під час репетицій, емоційний стан композитора. «Він сидів на стільці, підперши голову обома руками і трохи нахилившись вниз, задумливо слухав знайомі з юних років твори, до яких мав великий сентимент» (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 12). Визначною подією в музичному житті Львова став перший концерт хору, який відбувся 27 квітня 1957 року в концертному залі консерваторії. У складі хору були відомі в майбутньому диригенти С. Турчак, І. Майчик, В. Пекар, А. Кушніренко та інші.

Різнобічна творча діяльність С. Людкевича як композитора, музичного редактора і вченого в шістдесяті роки минулого століття сприяла розвою хорового виконавства в Західній Україні. Унікальною в цьому контексті за своєю значущістю, як відзначається в споминах Івана Гамкала, була співпраця композитора зі студентським хором Львівської консерваторії та його художнім керівником В. Василевичем. С. Людкевич надихнув цей колектив та його диригента на створення концертної програми з творів композиторів Західної України ХІХ – ХХ століття. Визначною культурною подією став концерт хору в залі консерваторії, який відбувся 22 грудня 1958 року. Він відтворював широку панораму розвитку хорової музики в регіоні. Довершеною була виконавська інтерпретація хорових композицій М. Вербицького, І. Лаврівського, В. Матюка, А. Вахнянина, О. Нижанківського. Вперше прозвучала поема «Хустина» Г. Топольницького на вірші Т. Шевченка. Музичну редакцію цього та інших творів здійснив С. Людкевич. Образність і музична стилістика хорових творів були розкриті композитором перед початком концерту. Цей виступ вразив присутніх глибокою музикознавчого аналізу.

Іван Гамкало написав низку наукових статей про українських співаків. Вони дозволяють більш повно усвідомити феномен національної вокальної школи. Глибиною музикознавчого аналізу вирізняється стаття диригента «Уроки Бориса Романовича Гмирі: Роздуми оперного диригента». Автор висловив думку про те, що з плином часу постать Б. Гмирі розкривається перед сучасниками все новими гранями, він постає перед ними як велика людина, співак, артист, громадянин. Його життя, подвижницька праця та унікальна творча спадщина є для співвітчизників чудовим уроком служіння рідному народові.

У всі часи, як наголошує Іван Гамкало, в Україні були і є видатні співаки, володарі басового голосу. Проте, як зазначає автор, «піднятися до Гмириноного професіоналізму, глибини музичної інтерпретації та творчої одержимості поки що ніхто не зміг» (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 154). Вражає передусім творча продуктивність співака. Його майже дванадцятилітня праця в оперному театрі увінчалася створенням тридцяти семи оперних партій.

Автору праці не довелося слухати Б. Гмирю в оперному театрі. Незгладимий відбиток у його пам'яті залишив концертний виступ співака з Державною капелою бандуристів під керуванням О. Міньківського, який відбувся у 1957 році на сцені Львівського оперного театру. До програми концерту ввійшли українські народні пісні та романси. Разом із чудовим співаком П. Білинником та Б. Гмирею було виконано низку дуетів. Як зазначається в статті, тут були ніжна лірика, задумлива меланхолія, героїка, розбурхана козацька стихія та тонкий народний гумор. І. Гамкало висловлює думку про те, що цей концерт став для нього еталоном вокального мистецтва – володіння голосом, тембром, фарбами, нюансами, благородством інтерпретації та сценічної поведінки (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 155).

Концерт Б. Гмирі став визначною подією в культурному житті міста. На початку 1960-х років творчість співака стала предметом глибокого вивчення в західному регіоні країни, передусім у консерваторії та інших музичних навчальних закладах. Серед низки нових записів співака виняткове враження на сучасників справила виконавська інтерпретація циклу «Персидські пісні» А. Рубінштейна. Як зазначається далі, це виконання вразило студентську молодь своєю глибиною і довершеністю і стало своєрідною енциклопедією

вокальних засобів виразності видатного співака (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 156).

Репертуар Б. Гмирі відповідав найвищим художнім критеріям, був великим за своїм обсягом, а також вирізнявся розмаїттям жанрів і стилів вокальної музики. Кожна концертна програма мала свою цілісну музичну драматургію. Виконавське втілення вокальної музики завжди було в нього індивідуальним, воно ніколи не повторювало інтерпретації інших співаків як минулого, так і сучасності.

В оперному театрі цілісну художню концепцію спектаклю та окремі її складники визначають постановники. Як і на концертній естраді, на теренах оперного мистецтва Б. Гмиря завжди постає вдумливим інтерпретатором. Співак сумлінно опрацьовував кожен оперну партію. У процесі підготовки опери «Тарас Бульба» М. Лисенка він висловив думку про необхідність виконання партії головного героя повністю, а не зі скороченням, як це було раніше.

Помітною подією в історії української культури було створення фільму «Наймичка» за однойменною оперою М. Вериківського. Літературним першоджерелом опери стала повість Т. Шевченка. Роль Трофима в ньому чудово виконав Б. Гмиря. Цей образ виявився в нього органічним з точки зору як музичного, так і акторського втілення.

В одній зі своїх статей співак писав про українську народну пісню: «Українська пісня немов сонце, немов вода, немов любов матері». Іван Гамкало висловлює думку про те, що «Ці слова міг сказати лише справжній син України, уколисаний і сформований як артист піснею рідної матері, яка хоч і не була письменною, але мала душу непересічної творчої і духовно багатой людини» (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 160).

Унікальними за своїм обсягом і якістю є записи співака. Автор називає їх живим звуковим підручником таїнства мистецтва співу та інтерпретації. Велику цінність мають теоретичні міркування співака та його епістолярна спадщина. Розподіляємо думку академіка Івана Гамкала про те, що вони є цінним джерелом для більш повного усвідомлення феномену національної вокальної школи (Gamkalo, Ivan-Yaroslav, 2021, p. 161).

Висновки

Узагальнюючи вищесказане, можемо стверджувати, що наукове осмислення визначних персоналій української музичної

культури ХХ століття академіка Івана Гамкала як універсалізація інструментарію культуротворює глибинне перетворення традицій-ворчої діяльності, виробленого на її художнього світогляду, що первинно проявляється ньо-естетичних теренах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безгін І. Іван-Ярослав Гамкало (до 70-річчя від дня народження). *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. Київ, 2009. Вип. 2 (11). С. 104.
2. Гамкало Іван-Ярослав Дмитрович : біобібліографія / Нац. акад. мистецтв України ; Ін-т енцикл. дослідж. НАНУ. Київ, 2014. 199 с.
3. Гамкало Іван-Ярослав. Мій музичний Олімп. Київ : Світ Успіху, 2021. 436 с.
4. Туркевич В. Півстоліття із диригентською паличкою : штрихи до творчого портрету Івана Гамкала. 18 жовтня 2012.
5. Briggs J. Opera news. New York, USA, 1992. November. № 5.

REFERENCES

1. Bezgin, I. (2009). Ivan-Yaroslav Hamkalo (do 70-richchya vid dnya narodzhennya). Aktualni problemy mystetskoyi praktyky i mystetstvoznachchoyi nauky [Ivan-Yaroslav Gamkalo (to the 70th anniversary of his birth). Actual problems of art practice and art history]. Vip. 2 (11). Kyiv, P. 104. [in Ukrainian].
2. Hamkalo Ivan-Yaroslav Dmytrovych : biobibliohrafiya. Nats. akad. mystetstv Ukrayiny ; In-t entsykl. doslidzh. NANU [Gamkalo Ivan-Yaroslav Dmitrovich: biobibliography. Nat. acad. arts of Ukraine; Inst encyclical. research. NANU]. Kyiv, 2014. 199 p. [in Ukrainian].
3. Gamkalo, Ivan-Yaroslav (2021). Miy muzychnyy Olimp [My musical Olympus]. K.: World of Success, 436 p. [in Ukrainian].
4. Turkevich, V. Pivstolittya iz dyryhentskoyu palychkoyu: shtrykhy do tvorchoho portretu Ivana Hamkala [Half a century with a baton: touches to the creative portrait of Ivan Gamkal]. October 18, 2012. [in Ukrainian].
5. Briggs J. Opera news. New York, 1992. November, № 5.